

VOORAF I

Dick de Jong

Eindelijk! Een naam voor de nieuwsbrief. Eigenlijk zinnen we daar al jaren op, maar zoals met veel dingen, je moet er een keer even voor gaan zitten... Ouders, die in verwachting zijn (dat zijn ze tegenwoordig allebei!), doen soms heel veel moeite om die ene bij hun toekomstige kind passende naam te bedenken. Zo heeft van alles in de wereld een naam. Om dicht bij huis te blijven: een koe heeft – vaak – een naam en ook een boerderij wordt nogal eens gekroond met een passende naam. Nu dus ook een naam voor onze vertrouwde nieuwsbrief. Verderop komen we er nog op terug: Boer & Hoeve.

VOORAF II

Dick de Jong



Een prachtige oude stal.

We krijgen het druk, als Stichting Boerderij & Erf. De kranten melden onlangs: 20% minder koeien. Dat houdt in dat in ons land duizenden boeren ermee gaan stoppen. Althans dat zijn de berichten. En de veroorzaker: het mestoverschot. U kent wellicht de variant op de uitdrukking 'tot de dood ons scheidt': 'tot de schijt ons doodt'. Het begint werkelijkheid te worden.

Zoveel minder boeren betekent ook flink wat minder boerderijen, die als boerenbedrijf in stand worden gehouden. Veel van die boerderijen zullen mogelijk leegkomen en een herbestemming moeten krijgen. Daarmee komen we uit op de taak van ons als stichting: het behouden van de boerderij, als icoon in het veenweidelandschap. Onze Hollandse landschap dat ons zo dierbaar is. In elk geval kunnen we de koeien, die hier op de foto staan, er niet de schuld van geven.

DE KOE IN DE LITERATUUR

Op een koe

Een koe te Moskou sprak: "Een koebel kost amper anderhalve roebel. En weet je wat ik heb ontdekt? Een aardig klokkenspeleffect bereikt men door met drie bellen geweldig te gaan wiebelen."

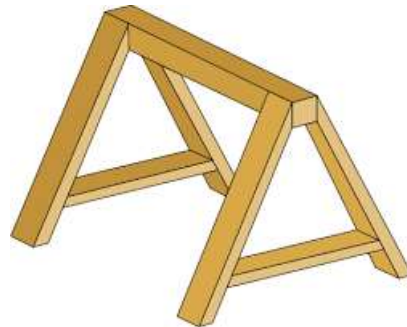
Kees Stip



Boe!

DIERENNAMEN: BOK

Nog helemaal niet zo lang terug werden vooral in de dijkdorpen veel geiten gehouden, ook wel de koe van de armen genoemd. De mannelijke variant is een geitenbok of kortweg bok. Diezelfde naam bok wordt gebruikt bij een heleboel voorwerpen en objecten, die met de bouw (en de scheepvaart) te maken hebben. Vooral langs de dijk was een huisgeit van groot belang. Voor de dagelijkse geitenmelk of voor de slacht. Ook om de steile dijkhelling te begrazen en het gras kort te houden. Daarom werd langs de dijk zo ongeveer 'huis-ter-om-op' een geit gehouden. Bij wijze van spreken werd om het andere huis een geit gehouden. En om weer nieuwe geiten te krijgen, is een bok nodig. Die kwam wat minder algemeen voor. Wel als jong bokje, maar bokken op leeftijd kunnen geweldig stinken. Daarom worden veel bokjes nooit bokken. Dat een jonge bok een lekkernij was/is blijkt uit de in de Bijbel voorkomende verhaal van de verloren zoon, voor wie een jong bokje wordt geslacht, zo'n beetje het beste bezit van zijn vader, uit dankbaarheid omdat zijn zoon is teruggekeerd.



Een geit met een sik, een schraag en een kwast.

In de bouwwereld komen we de naam op tal van manieren tegen. Als hijsbok, een hijswerktuig, dat van oorsprong bestaat uit twee staande poten, die door een derde poot, het boksbeen, overeind worden gehouden. Een dergelijk werktuig heet ook wel schrank. Dat overeind houden gebeurt soms door tuitouwen (een tui is een touw waarmee iets wordt vastgezet). Aan de bovenkant worden de palen aan elkaar gebonden door een touw (een strop) of door middel van een bout vastgemaakt. Dat is het bokshoofd, met daarin de bokschijs. Die schijf zorgt ervoor dat door overbrenging met enig gemak er vrij zwaar materiaal mee gehesen kan worden. We vinden deze werking ook bij een (scheeps)bok, dat als hijswerktuig op het water wordt gebruikt.

Een kleinere variant met drie poten wordt wel gebruikt om zware stukken hout omhoog te hijsen en bijvoorbeeld op schragen te leggen om dit te zagen. In zo'n bok bevindt zich bovenin een gebogen ezelskop of ramskop. Overigens noemde men die schragen ook wel bokken, maar die naam mag eigenlijk alleen worden gegeven aan de inklapbare varianten, voorzien van kettingen aan de onderkant (zodat de poten niet te ver uit elkaar komen te staan). Er zijn ook bokjes in de vorm van lage ondersteuning voor bijvoorbeeld een loopplank of opritten, om te voorkomen dat deze te ver doorbuigen.

Dan is er de bokkenpoot. Een ronde teerkwast met een steel, die aan het eind is omgebogen. De herkomst van dit woord is meteen duidelijk als we een bok zijn poot zien krommen. De naam wordt ook gebruikt voor stelen van zandschoppen. Boven in grote gebouwen zit vaak een bokspant, vanaf de ankerbalken omhoog, om de nok te stutten. En met behulp van een boktalie kunnen zware lange palen omhoog worden gezet of juist gestreken. Er zijn bokwielen (voor transportwagens), een bokzaag (éénpersoons trekzaag) en een zaagbok, om het hout voor de open haard op te zagen.

Het verband tussen de verschillende benamingen moet worden gezocht in de grondbetekenis van bok, dat komt van buck of buk. Er is hierbij sprake van een verwantschap met buigen of bukken.

In veel gevallen is de naam al historie geworden. Dat gold ook bijna voor de bekende huisgeit. Door de belangstelling voor geitenkaas wordt het dier weer volop gefokt. Maar nergens meer rijden kinderen met de bokkenwagen, een kleine variant op het grotere werk met paarden later, om te oefenen. En bijna nergens kunnen we nog met eigen ogen een bok recht aankijken, om zelf te ervaren wat de uitdrukking 'de bokkenpruik op hebben' betekent.

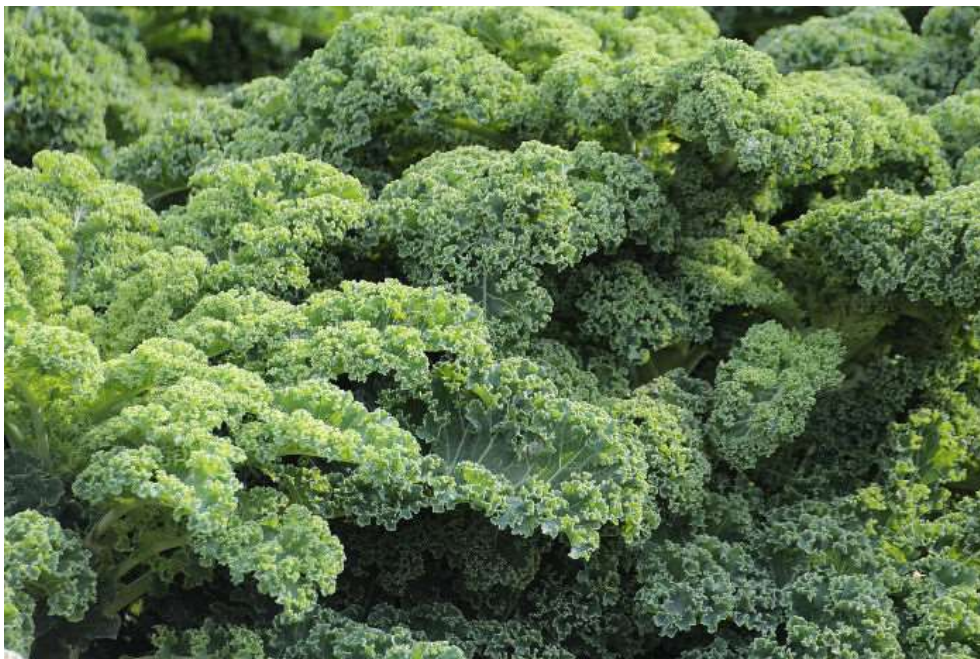
IS BOERENKOOL TYPISCH HOLLANDS?

Op verschillende moestuinen staan nog wat stronken boerenkool. Een geliefde of soms ook als minder lekker ervaren groente, die het in de winter uitstekend doet in menig huishouden.

Kool in het algemeen is een van de oudste gewassen die ook in het wild groeien, waaronder langs de kusten van Frankrijk, Engeland en Noord-Spanje. Al onze koolvarianten stammen af van deze wilde kool.

Ook de Romeinen vonden boerenkool lekker. Zij noemden hem *brassica oleracea sabellica* en verspreidden hem over Europa.

Rond 400 v Chr werd de koolplant al gevonden in Griekenland en beschreven als 'een kroesbladige kool'. Later werd hij bij de Romeinen als bladkool bekend. Het was bij hen een ware delicatessen. En dan hebben we het over de voorloper van onze boerenkool. Hieruit blijkt al dat boerenkool ook geen typisch Hollands gerecht is. Maar wel heel bekend in Holland. In de vele landen waar deze wordt geteeld en gegeten gebeurt dat veel minder dan bij ons in Nederland.



De prachtige groene kleurschakering van boerenkool; waarom heet niet deze soort groenekool?

In tegenstelling tot wat veel wordt gedacht heeft het woorddeel boer in boerenkool niets met agrariër van doen. Waarschijnlijk is de naam in de volksmond ontstaan vanuit het Engels. In Engelstalige landen is de naam Borecole gangbaar. Ook in Amerika, waar hij in de zeventiende eeuw werd geïntroduceerd, heet kool cole, cabbage, borecole of curlykale. De cabbage is feitelijk de sluitkool, de cole of kale zijn meer de bladkolen. De boerenkool is echter niet in de vorm van een ronde bol maar heeft dikke stelen met daaraan gekruld blad dat breed uitloopt. Aan deze soort werd speciaal de naam borecole gegeven.

Kool komt van het Latijnse woord caulis, wat stengel betekent. Later werd hier ook de naam van de hele kool aan ontleend.

HOUTGEBRUIK BIJ DE BOUW VAN EEN BOERDERIJ

Een aantal jaren terug verscheen er van H. Janse een boek, waarin de bouwwereld wordt beschreven tussen 1000 en 1650. De titel is 'Bouwers en Bouwen in het verleden'. Daaruit komt onderstaande informatie. Het boek richt zich vooral om bouwactiviteiten in de steden, waarvan informatie is gevonden in oude rekeningen, bestekken en andere documenten. Maar zoals het overal mee gebeurt, zal het platteland de stedelijke ontwikkeling hebben gevolgd en zullen er tal van overeenkomsten zijn.

Hout is heel lang een van de belangrijkste bouwmaterialen van ons land geweest. Nog tot enkele eeuwen terug werden ook boerderijen geheel van hout gebouwd. Alleen wie het kon betalen versteende langzamerhand zijn hofstee. Voor het eerst in de zeventiende eeuw, toen er enige welvaart kwam nadat de tachtigjarige oorlog was afgelopen. Dat verstenen, het vervangen van wanden door muren, ging zeer geleidelijk en het eerst waren de voorhuizen van de boerderijen aan de beurt. Tal van boerderijen hebben pas in de twintigste eeuw een stenen stalgedeelte gekregen en een deel van veel achterwanden is nog steeds van hout. In veel steden was het al eerder gewoonte geworden om stenen huizen te bouwen, omdat tal van stadsbranden het gebruik van hout voor buitenwanden had verboden.



In boerderij werd veel hout gebruikt.



Gezaagde kantdelen in een droogloods.

Van oorsprong zal men vooral het hout hebben gebruikt dat in de directe omgeving van de bouwplaats van een boerderij te vinden was. Het model van de ontginningsboerderij uit Hoornaar laat dat goed zien. In het rivierengebied waarvan de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden deel uitmaken was weinig geschikt hout voorhanden. Dit en een toenemende kwaliteitseis deed een georganiseerde aanvoer van hout ontstaan. Daardoor ontstond een levendige houthandel. Dordrecht werd hierbij de belangrijkste stapelplaats voor Holland. Alle via de Rijn en de Maas aangevoerde hout moest via de stad Dordrecht worden verhandeld. Het aanvoeren van het hout, in vloten over de rivier, had als bijkomend voordeel dat het hout dan direct werd gewaterd. Maar ook in de Dordtse havens lag veel hout, soms meer dan een jaar in het water te drijven. Door dit wateren verdwenen de groeisappen uit het hout, waardoor het ongewenst krom of scheluw trekken en krimpen en

scheuren van planken en balken minder voorkwam. Voorwaarde was dan wel dat het na het wateren op de juiste wijze en enigszins beschermd tegen de zon werd gedroogd. Ook dat nam weer lange tijd in beslag. Nu wordt hout nauwelijks meer gewaterd: tijd is geld!

Hout dat in ons woongebied werd gebruikt zal van oorsprong voornamelijk uit andere delen van Nederland gehaald zijn, maar al snel werd er ook hout aangevoerd dat in Duitsland en de Ardennen was gekapt. Uit oude documenten kennen we namen als Deventer en Wesels hout, Luyks hout en Hamburger delen. Dit waren allemaal verzamelplaatsen waar het hout bijeen werd gebracht voor het naar de Nederlanden werd getransporteerd. Daar kwam het per mallejan of via de kleinere zijrivieren. Het vervoer naar Nederland ging dan per vlot. Al in 1287 is er in Dordrecht een rol weggelegd voor de tol op hout, 'dat nederkomt met vloten'. Al in die tijd was er ook een duidelijk kwaliteitsverschil tussen het hout uit de verschillende aanvoerstanden. Uit stukken blijkt dat er soms sprake was van 'roetolm' (een rode olm), 'falicant' (walkant, dus net recht gezaagd) en 'onredelijk spint of te verlegen hout'. Het belang van het niet voorkomen van deze ongemakken had ook te maken met het toekomstige gebruik. Denk bij dat gebruik aan de voorkomende benamingen aan 'corbelen, ribben, casynenen, balke, wageschote, kercksparren, blayen (bladen) n en buykstiken'. Het woord spar werd niet alleen voor vurenhout gebruikt, maar er kwamen in de middeleeuwen ook sparren van eikenhout voor.



Detail van het schilderij 'Bevroren rivier met schaatsers en koek-en-zopie' van A. Schelfhout (1787-1870), waarop een aantast bomen te zien is die worden gewaterd.

In eerste instantie was er sprake van hardhout, waarbij eikenhout de hoofdrol speelde. Maar er werd ook beukenhout gebruikt, vooral voor gebintstijlen. Naarmate er meer hout nodig was, steeg de prijs. Dit hield weer in dat menigeen overging op de toepassing van naaldhout. In oude rekeningen worden ook andere houtsoorten genoemd, zoals 'elzenhout om bogen voor de toren van te maken', 'ispen' (populieren), 'nootbomenhout' (om raderen te maken) en 'wilghen plancken'. Ook maakte men wel gebruik van hout dat eerder een andere functie had gehad, zoals 'goede oude scipdelen', die als vloerplanken een tweede leven kregen.

Pas na de middeleeuwen gingen landen als Noorwegen en Pruisen hout aan ons land leveren. Dat was van een dermate goede kwaliteit dat het vooral werd gebruikt in de scheepsbouw, sinds de vraag naar schepen door de oprichting van de Oost- en West-Indische Compagnieën sterk in vraag was toegenomen.

Tenslotte kwamen we in het boek ook nog twee mooie uitspraken tegen, die dit artikel een mooie afsluiting geven:

- Oude bomen zijn als oude mensen, krachteloos en bros.
- Nimmer moet men een boom hacken als hij vrucht draagt: 't Is met bomen gelijk als met vrouwen; zwak als zij dragen.

KORT NIEUWS

DE NAAM VAN DE NIEUWSBRIEF: BOER & HOEVE

Met de naam van Boer & Hoeve, die voor deze nieuwsbrief is bedacht, wordt eigenlijk de hele lading waar het om gaat gedekt. Het is de boer, die acteert en het is de hoeve (de boerderij met de bijbehorende landerijen) waar alles van het land-

bouwbedrijf in onze streken zich afspeelt. Natuurlijk is het niet de boer alleen, waar het om draait op een boerenbedrijf. Maar hij is wel de eindverantwoordelijke en draagt uiteindelijk alle lusten en lasten. Vroeger werd hij in zijn werk geholpen door anderen, van vaste knechten en meiden tot daggelders. Dat is vanwege de sterk gestegen loonkosten over en voorbij. Nog wel is het zo dat wat er op de hoeve gebeurt door de boer wordt bepaald. De invloed die zijn partner hierop heeft laten we graag onbeschreven.

Als we ons verdiepen in de woordherkomst van boer verbazen we ons in de eenvoud: een boer is niets anders dan een buur op het platteland. Door klankverandering zal buur boer geworden zijn. Zo neemt de taalwetenschap aan. Degenen die op het platteland elkaars buren (medebewoners) zijn. Neen, eenvoudiger kan een verklaring niet zijn. Vanouds worden ook de kooplui uit de dorpen boer genoemd, zoals de groenteboer, de melkboer, de kolenboer enzovoort.

Doen we onderzoek naar het woord hoeve, dan blijkt dat al in de elfde eeuw het woord hoba voorkomt, dat een stuk land of een landmaat betekent. Dit komt uit het Duits. Het ontstaan van hoeve heeft mogelijk ook wat te maken met het woord hof, als omsloten ruimte. Denk daarbij dan aan de Limburgse boerderij, die in de oudheid vaak bestond uit een door gebouwen omgeven terrein.

BEGUNSTIGERS GEVRAAGD

Elke organisatie heeft draagkracht nodig. Dat geldt niet minder voor onze Stichting Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden. Die draagkracht bestaat veelal uit personen die de organisatie een goed hart toedragen. In dat kader kent onze stichting begunstigers. Echter door overlijden en opzeggingen neemt hun aantal steeds verder af. Het bestuur doet dan ook een dringend beroep op iedereen die dit leest om begunstiger te worden (vanaf € 17,50 per jaar) of om anderen aan te dragen als begunstiger. GEWOON DOEN!!

BOEK



Het was de afgelopen tijd wat rustig rondom het in voorbereiding zijnde boek. Dat komt omdat we nog op zoek zijn naar een aantal specifieke foto's van het boerenwerk en het boerenbedrijf. In de achter ons liggende periode zijn er veel bijzondere foto's in- en aangeleverd, maar we missen nog wel wat. Graag komen we nog in het bezit van de volgende foto:

- strontboenen – het schoonmaken van de stal na de winter.
- het werk op de stoepen - schoonmaken van melkgerei of na de kaasbereiding.
- het baggeren van sloten, weteringen of vlieten.
- het lossen van pulp, wat veelal vanuit scheepjes gebeurde.
- de slacht op de boerderij.
- het branden van hout (in de haard of anders)
- boerenbruiloften, maaltijden op de boerderij, een begrafenis.
- foto's waarop meiden, knechten of daggelders worden vereeuwigd.
- het houden van een erfhuis of een boelhuis.

Als u over fotomateriaal beschikt en dat wil uitlenen om er een kopie van te maken, wordt u verzocht contact op te nemen met Dick de Jong, die het project begeleidt: djdejong@planet.nl of 06-22845889.

SAMENWERKING MET DE KRIMPENERWAARD

Binnenkort gaat de ingestelde werkgroep (Jan Brandwijk als voorzitter, Paul Eikelenboom en Dick de Jong) om tafel zitten met drie vertegenwoordigers uit de Krimpenerwaard. De opzet is dat er gaat worden gebrainstormd over de mogelijkheden, waarbij de wensen die er van de kant van de Krimpenerwaard zijn, worden besproken. Als er meer te melden is, verneemt u nader.



De Koning & Witzier
al makelaars voor vrijstaand wonen

WIJ ZIJN ALS MAKELAAR GESPECIALISEERD IN "VRIJSTAAND WONEN"

Regelmatig verkopen wij ook monumentale boerderijen. Wij vinden het belangrijk dat een koper "gevoel" heeft bij de aankoop van zo'n boerderij. Als koper en verkoper samen belangstelling hebben voor oude details, is een voorspoedige verkoop vaak het resultaat.

Wilt u uw boerderij verkopen?
Neem dan vrijblijvend contact met ons op.

De Koning & Witzier
al makelaars voor vrijstaand wonen

Oostzijde 32, 3466 LS Waarder
Telefoon 0348 - 502 234
Westwal 34, 4314 AP Leerdam
Telefoon 0345 - 599 394

www.koningwitzier.nl

REDACTIE & SAMENSTELLING

Dick de Jong - Bureau Tekstwerk
met dank aan: Jenny Mollema-Gons
redactieadres: Buitendams 51,
3371 BA Hardinxveld-Giessendam
06-22845889 djdejong@planet.nl

FOTO'S:

Collectie Boerderij & Erf, Bureau
Tekstwerk en anderen.

SECRETARIAAT STICHTING BOERDERIJ & ERF A-V

Sluis 57 2964 AT Groot-Ammers
0184-661425/06-53759618
secretaraat@boerderijenerf.nl
INL14RABO0325074739
www.boerderijenerf.nl



Koeien in de regen... (Foto Evert van Lopik)

WIJ sluiten deze nieuwbrief af met drie foto's van een boenstoep. Zo zouden we nu een aantal foto's willen hebben, maar dan met mensen erop, die aan het werk zijn. Wie helpt ons?

